

ÖZEL EĞİTİM SINIFLARINDA UYGULANAN PROGRAMIN İHMAL EDİLEN VE EKSTRA PROGRAM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Sümeyye KOÇ¹ Recep KAÇDI² Cumali BOZOĞLU³

Makale Bilgisi	Özet
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Özel Eğitim Özel Eğitim Sınıfı Eğitim Programı İhmal Edilen Program Ekstra Program</p>	<p>Bu çalışmanın amacı devlet okullarındaki özel eğitim sınıflarında uygulanan öğretim programının ihmal edilen ve ekstra program türleri bağlamında incelemektir. Araştırmada amaca bağlı olarak nitel araştırma yaklaşımında durum çalışması modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu olarak Gaziantep ilinde görev yapan 4 özel eğitim öğretmeni belirlenmiştir. Veriler sınıf gözlemi, öğretmen görüşmeleri ve döküman incelemeleri ile elde edilmiştir. Yürütülen çalışmada verilerin ayrıntılı çözümlenmesi gerektiğinden içerik analizi kullanılmıştır. Gözlem ve görüşme notları paralel olarak incelenmiştir, benzer durumlar kodlanarak temalar altında bulgularda sunulmuştur. Özel eğitim sınıfları, devlet okullarında birleştirilmiş sınıf uygulaması ile oluşturulmuştur ve bünyesinde buldukları okulların resmi eğitim programlarını kullanmaktadır. Resmi programda yer alan ders ve hedefleri takip etmekte, sınıf defterlerine resmi programda yer alan kazanımlar yazılmaktadır. Özel eğitim sınıflarının bünyesinde buldukları okulların eğitim programlarını kullanmaları özellikle ihmal edilen programın oluşmasını sağlamaktadır. Özel eğitim sınıflarında öğretmenlerin, öğretim programında yer alan tüm dersleri sınıf ortamına taşıdıkları fakat derslerin tüm kazanımlarını gerçekleştiremedikleri belirlenmiştir. Uygulanan programın sınıflarda farklılık göstermesi öğretmen özelliklerinden çok etkilenmiştir. Devlet okullarındaki özel gereksinimli öğrencilerin, yetersizlik alan ve derecelerinin birbirinden farklı olması uygulanan ve ekstra programı şekillendirmektedir. Sıklıkla öğrenci gelişim alanlarındaki eksiklikler ihmal edilen programın oluşmasına yol açmıştır.</p>
<p>Gönderim Tarihi: 27.09.2023 Kabul Tarihi: 17.07.2024 Yayın Tarihi: 30.12.2024</p>	

AN EXAMINATION OF THE NEGLECTED AND SUPPLEMENTARY ASPECTS OF THE CURRICULUM IMPLEMENTED IN SPECIAL EDUCATION CLASSES

Article Info	Abstract
<p>Keywords</p> <p>Special education Special Education Class Educational program Neglected Program Extra Program</p>	<p>The purpose of this study is to examine the curriculum implemented in special education classes in public schools in the context of neglected and extra program types. Depending on the purpose of the research, a case study model was used in the qualitative research approach. 4 special education teachers working in Gaziantep were determined as the study group. Data was obtained through classroom observation, teacher interviews and document reviews. Since the data needed to be analyzed in detail in the study, content analysis was used. Observation and interview notes were examined in parallel, similar situations were coded and the findings were presented under themes. Special education classes were created with the combined classroom application in public schools and use the official education programs of the schools in which they are located. The lessons and objectives in the official program are followed, and the achievements in the official program are written in the class notebooks. The fact that special education classes use the educational programs of the schools in which they are located ensures the creation of the neglected program. It has been determined that teachers in special education classes carry all the lessons in the curriculum to the classroom environment, but they cannot realize all the achievements of the lessons. The difference in the applied program in the classes is greatly affected by the characteristics of the teachers. The differences in the areas and degrees of disability of students with disabilities shape the applied and extra program.</p>
<p>Received: 27.09.2023 Accepted: 17.07.2024 Published: 30.12.2024</p>	

APA'ya göre alıntılama: Koç, S., Kaçdi, R. ve Bozoğlu, C. (2024). Özel eğitim sınıflarında uygulanan programın ihmal edilen ve ekstra program bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 6(2), 50-73.

Cited as APA: Koç, S., Kaçdi, R., & Bozoğlu, C. (2024). An examination of the neglected and supplementary aspects of the curriculum implemented in special education classes. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 6(2), 50-73.

¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, smyy_koc@hotmail.com

² Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, aurepckacdi@gmail.com

³ Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, Cumalibozoglu@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Educational programs designed to address students' individual needs and societal demands form the cornerstone of a successful learning process. These programs present a structure comprising objectives, content, process, and evaluation elements, with formal, hidden, supplementary, and neglected program types serving as critical factors that shape the quality of education. Programs implemented in the field of special education are particularly noteworthy, as they incorporate planning tailored to individual differences and involve unique dynamics during their development and evaluation processes. In Turkey's special education practices, while framework programs prepared by the Ministry of National Education (MoNE) serve as the foundation, Individualized Education Programs (IEPs) are implemented for each student. However, it has been observed that insufficient research has been conducted on the reflections of neglected and supplementary program types in the context of special education.

Method

This qualitative case study examines neglected and extra program types in special education classes at state schools. Focusing on program implementation, teacher competencies, and their impact, the study involves four special education teachers from middle schools in Gaziantep (2022–2023), selected through purposeful criterion sampling. Data were collected via observations, semi-structured interviews, and document analysis, ensuring triangulation and a comprehensive understanding of the programs and their implications. Anonymity was maintained using codes (S1–S4).

Findings

The study found that certain curriculum elements in special education classes were neglected due to students' cognitive, motor, and socio-economic limitations, as well as teachers' attitudes or professional constraints. While neglecting challenging content saved time and reduced student stress, it hindered holistic development and program effectiveness. Extra programs, such as museum visits and traffic safety activities, enhanced student motivation, school attachment, and social awareness. However, challenges like high costs, inconsistent implementation, and limited participation affected their sustainability. Teachers highlighted the value of these activities in fostering communication and identifying student strengths but noted logistical and economic barriers.

Results and Discussion

This study highlighted neglected and extra program types in special education classes, identifying student limitations, resource constraints, and teacher challenges as key factors. While neglecting advanced content saved time and reduced student frustration, it hindered holistic development and program effectiveness. Extra programs, such as cultural and social activities, enhanced engagement and integration but faced challenges like financial constraints and inconsistent implementation. The findings emphasize the need for flexible, inclusive programming tailored to student needs. Enhancing teacher training, program literacy, and institutional support is essential to addressing these challenges and ensuring effective implementation of special education programs.

1. Giriş

Bireyin eğitimden verim alabilmesi için, planlı hazırlanmış eğitim programının olması, bu programın etkili öğretim faaliyetleri ile sunulması ve süreç boyunca uygulamaların izlenerek sürekli geliştirilmesi gerekmektedir (Özçelik, 2010). Program geliştirme, içinde birçok şeyi barındıran döngüsel bir ifadedir (Yüksel, 2019). Milli eğitimin belirlediği genel hedefler ve okulların özel hedeflerini gerçekleştirmek, uygun araç, gereç, yöntem ve tekniklerle eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi için organize edilen koordinasyon çalışmalarının tümü program geliştirmenin kapsamına girmektedir (Varış, 1988). Program geliştirilirken belirli bir sıra izlenmektedir. İlk olarak yapılan ihtiyaç analizleri programın iskeletini oluşturmaktadır. Tasarım ise, programın felsefesini inşa etmektedir (Demirel, 2005; Demirel, 2011). Programın hangi unsurlardan oluşacağı tasarım süreci ile belirlenmektedir (Yakar, 2016). Program tasarımı, hedeflerin saptanmasını, içeriğin belirlenmesini, uygulanacak faaliyetleri ve ölçme-değerlendirme işlemlerini belirlemektedir (Saylor, Alexander ve Lewis, 1981). Belirlenen eğitim felsefesi ve eğitim psikolojisi çerçevesinde ihtiyaçlar ve konu içeriklerine göre hedefler belirlenmektedir (Doğanay, 2008). Hedeflenen kazanımların kazandırılması için konu ve ünitelerin düzenlenmesi ise içerik olarak ifade edilmektedir (Sönmez, 2004). Bireysel farklılıklara göre içeriklerin esneklik göstermesinin yanı sıra hedef-içerik uyumunun mutlaka olması gerekmektedir (Doğanay, 2008). Hedeflenen davranışların öğrencinin kazanması için tüm etmenlerin dikkate alınarak düzenlenmesine eğitim durumları denmektedir (Sönmez, 2004). Eğitim durumları, öğrenci özellikleri, öğretmen beceri ve niteliklerinden etkilenmektedir. Değerlendirme, süreç esnasında öğrencilerin neyi ne kadar öğrendiği, eksikliklerinin neler olduğunu, uygulanan programın ne derece etkili olduğunu tespit etmek amaçlı yapılmaktadır (Doğan, 1997, Marsh ve Willis, 2007). Bakıldığında eğitim durumları ile ölçme değerlendirme iç içe ve birbirini etkileyen dinamiklerdir. Değerlendirme sayesinde öğrenme öğretme süreçlerinin uygunluğu, değiştirilmesi ve geliştirilmesi gereken yönleri tespit edilmektedir (Oliva, 2009).

Programın bir sistem içinde değerlendirilmesi amacıyla birçok model önerilmektedir (Yüksel ve Sağlam, 2014; Uşun, 2012). Worthem, Sanders ve Fitzpatrick (2004), yönetim, müşteri, uzmanlık ve katılımcı yönelimli değerlendirme yaklaşımından bahsederken, Oliva (2009), kapsamlı ve sınırlı modeller olarak iki şekilde ele almıştır. Başlıca değerlendirme yaklaşımlarını ise Posner (2004), beş başlık altında incelemiştir. Bunlar geleneksel, deneysel, davranışçı, disiplinler yapısı ve yapılandırmacı yaklaşımlardır. Geleneksel yaklaşım, öğrencilerin belirlenen temel bilgi ve becerileri kazanıp kazanmadığını temel değerlendirme soruları ile ölçmektedir. Deneysel

yaklaşım, programın öğrenci üzerindeki içsel etkisi incelerken, diğer taraftan süreç sonundaki ürünleri değerlendirmektedir. Davranışsal yaklaşım, hedeflerin davranışa ve performansa yansımalarının ölçütler kullanarak değerlendirmesini yapmaktadır. Disiplinlerin yapılandırılması yaklaşımı, elde edilen bilgilerin yapılandırılıp farklı durumlarda uyarlanması tespit etmektedir. Bilişsel yaklaşım, öğrencilerin değerlendirme aşamasında düşünme becerilerinin ve problem çözme yeteneklerinin nasıl olduğunu gözlemlemektedir. Tüm bu yaklaşımlar program değerlendirmenin oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir (Posner, 2004).

Öğrenme sürecini düzenleme olarak tanımlanan eğitim programları, içerisinde belli öğeleri barındırmaktadır. Taba'ya (1962) göre eğitim programı öğeleri hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirmeyken, Oliver'a (1977) göre çalışma, yaşantı, hizmet ve örtük programdır. Eisner ve Haris ise resmi, örtük ve ihmal edilen programlar şeklinde programı öğelere ayırırken, Posner bunlara ek olarak uygulamadaki ve ekstra programları eklemiştir (Konca, 2008). Resmi program, hedefleri, konuları, ders içerikleri, plan ve kılavuzu kâğıt üzerinde yazılı olan programdır (Armağan Erbil ve Doğan, 2019). Öğretmenler yazılı olan resmi programa göre derslerini planlamaktadır (Konca, 2008). Uygulanan programda ise, resmi programdan farklı olarak öğretmenin kendi bilgi, beceri ve tutumunu sürece yansımaktadır (Ceylan, 2021). Öğrenci kulüpleri, drama çalışmaları, konferanslar, öğrenci etkinlikleri gibi resmi programda yer almayan fakat planlanmış sosyal, sportif, kültürel ve tüm sanatsal faaliyetler ekstra program kapsamında yer almaktadır (Civelek, 2014). Farkında olmadan ya da isteyerek öğretilmeyen, anlatılmayan, görmezden gelinen konular ise ihmal edilen program içeriğini oluşturmaktadır (Assemi & Sheikhzade, 2013). Örtük program içeriği, tasarlanmamış, informal biçimde, sözlü sözsüz iletişim şeklinde gerçekleşen tüm gizil öğrenmelerden oluşmaktadır. Öğretim uygulamaları sırasında yaşanan farklılıklar, program türlerini meydana getirmektedir. Yazılı olan programın amaçları ile öğretmen uygulamaları ve öğrenci algılamaları örtüşmemektedir. Bu durum eğitim programının öğeleri arasında farklılıklara sebep olmakta ve beklenen eğitim çıktıları değiştirilmektedir. Farklılaşma hedeflere ulaşmayı engelleyeceği gibi olumlu sonuçlarda doğurmaktadır (Aslan ve Gürlen, 2019). Başarılı bir programdan beklenti ise planlanan ve uygulanan arasındaki farkı en aza indirmektir.

Eğitim programının başarısı, o programı uygulayan öğretmenin yetenek ve becerisine de bağlıdır (Arı, 2010). Eğitim programı uygulayıcıları olan öğretmenlerin, program geliştirme ve değerlendirme sürecinde önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Özellikle ihtiyaç analizleri sırasında konu seçimi ve sıralamasının yapılmasında

öğretmen görüşlerine başvurmanın önemi sıklıkla vurgulanmaktadır (Arı, 2014). Öğretmenler sürekli öğrenci gözleminde buldukları için değişen bireysel ve toplumsal ihtiyaçların neler olduğunu, nasıl çözümler üretilmesi gerektiğini bilmektedir (Armağan Erbil ve Doğan, 2019). Resmi programın okunup anlaşılması, amaca ve değişkenlere göre planlanıp uygulanması öğretmenin program okuryazarlığına bağlıdır. Bir öğretmenin program okuryazar seviyesinin yüksek olması, belirlenen ihtiyaçlara cevap vermeyi ve değişkenlere hazırlıklı olmayı beraberinde getirmektedir (Ariav, 1991).

Toplumda meydana gelen değişimler, eğitimi ve tüm öğelerini etkilemektedir (Özkan, 2016). Bu değişimlere eğitim aracılığı ile adaptasyon sağlanacağından eğitim programları da sürekli kendini yenileyip, gelişime uyum sağlamakta ve ihtiyaçlara cevap vermektedir (Aslan ve Gürten, 2019). Eğitim programlarında hedef, içerik, süreç ve değerlendirme alanlarında uzmanlık gerektiren bir kademe de özel eğitim olarak kabul edilmektedir. Özel eğitim, bireysel farklılıkları dikkate alarak, aile desteği ve öğretmen tecrübesiyle istenilen hedefe ulaşmak için profesyonelce, planlı çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu noktada rehber niteliği taşıyan eğitim programına ihtiyaç duyulmaktadır. Özel eğitim programlarının genel amacı, özel gereksinime sahip olan çocukların beceri ve yeterliliklerini geliştirmektir (Birkan, 2002). Farklı kademe ve yetersizlik alanlarına göre hazırlanmış eğitim programları, öğrencinin sosyal, zihinsel gelişimini artırmakta ve davranış problemlerini aza indirmektedir. Ülkemizde 2021 tarihi itibarıyla Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve özel kurumlara bağlı 15 özel eğitim programı uygulanmaktadır. Her program ayrı ayrı program geliştirme aşamalarına göre tasarlanmıştır. Eğitimde fırsat eşitliğinin savunulduğu ülkelerde yetersizliği bulunan bireylerin, her türlü ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için özel eğitim gerekmektedir (Avcıoğlu, 2012). Bakanlık tarafından hazırlanan özel eğitim programları çerçeve niteliği taşıdığından, her özel eğitim öğrencisine ait Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP) hazırlanmaktadır. 1997 yılında yayınlanan Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile "Özel eğitim gerektiren bireyler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirilerek uygulanması esastır." (Madde 4) ifadesi ile BEP hazırlaması ve uygulanması yasal zorunluluk kapsamına alınmıştır. Resmi olarak hazırlanan özel eğitim programları, aile görüşü alınarak öğretmenler tarafından bireysel ihtiyaçlara göre yeniden planlanıp, uygulamaya hazır hale getirilmektedir.

Özel eğitim kendi içinde çok fazla dinamiğe sahip bir alan olduğu için program uygulamaları sırasında farklılıklar elbette ki görülmektedir. Özel eğitim programlarında, öğretmen beceri yetenek ve tutumundan, öğrencinin bireysel

farklılıklarından kaynaklanan değişimler, farklı program türlerinin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır. Posner'ın (1995) eğitim programında yer alan program türleri, eğitim sürecinde kabul görmekte ve alan yazında yer bulmaktadır (Orhan ve Evran Acar, 2018; Castello, 2001; Yüksel, 2002; Trace; 2007, Akbulut, 2011; Toksöz, 2013; Balat, 2014). Ancak ülkemizde özel eğitim sınıflarında uygulanan eğitim programlarının ihmal edilen ve ekstra program bağlamında incelenmesine rastlanılmamıştır. Literatür tarandığında MEB' e bağlı devlet okullarındaki özel eğitim sınıfları (Özdamar, 2016; Tırpan, 2018; İrem, 2018; Konakoğlu, 2021) hakkında ayrı araştırmalar mevcuttur.

Özel eğitim sınıflarında uygulanan programların ihmal edilen ve ekstra program türlerine olan yansımaların, farklılaşmadaki kaynakların, hedef, süreç, eğitim çıktılarındaki olumlu ve olumsuz tarafların tespit edilmesi gerekmektedir. Alan yazında özel eğitim programlarının ihmal edilen ve ekstra program türleri bağlamında incelenen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durum araştırmacı tarafından literatürde eksik olarak tespit edilip araştırılmasına karar verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, devlet okullarındaki özel eğitim sınıflarında uygulanan eğitim programlarını ihmal edilen ve ekstra program türleri bağlamında incelemektir. Program geliştirme aşamalarına uygun olarak yapılan incelemeler sonucu, uygulanan program türleri arası farklılıkları ortaya koymak hedeflenmektedir. Dolayısı ile bu çalışma, yapılacak diğer çalışmalara temel oluşturması için eğitim uygulamalarında önemli bir yere sahip olan özel eğitim destek programının;

1. İhmal edilen (geçersiz) programın özellikleri ve ihmal edilme nedenleri nelerdir?
2. İhmal Edilen (geçersiz) programın avantaj ve dezavantajları nelerdir?
3. Uygulanan ekstra programlar nelerdir/nasıl gerçekleştirilmektedir?
4. Uygulanan ekstra programın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı, çalışma grubu, ortamı, verilerin toplanması ve analiz şekli araştırma yöntem ve desenini belirlemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırmanın amacı, devlet özel eğitim uygulama sınıflarında uygulanan özel eğitim programının ihmal edilen ve ekstra program türleri bağlamında incelemektir. Bu nedenle kendi yaşam çerçevesinde gerçekleşen olguyu çok yönlü ve sistematik incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımında durum çalışması modeli

kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalar, psikolojik ölçümler yapmaktan ya da sayısal veriler vermekten ziyade, araştırılan durumu derinlemesine inceleyip analiz etmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinin eğitim programı uygulamalarındaki alan yeterliliklerini, uygulama farklılıklarının öğrenme sürecine, öğrenci kazanımlarına ve programın verimliliğine etkisi derinlemesine incelendiği için durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması karşılaşılan bir olguyu etkenleri ile beraber ele alarak sorgulama sürecidir (Yin, 2009). Yani ortamı, etnik ve sosyal grupları, programları, toplulukları ve sistemleri inceleyip çözümlenerek yorumlamaktadır (McMillan, 2004).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Gaziantep Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerinde devlet okulu ortaokul kademesinde görev yapan 4 özel eğitim öğretmeni ve sınıfları oluşturulmuştur. Çalışmada katılımcılar amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Amaç doğrultusunda tüm ayrıntılara dikkat ederek derinlemesine araştırma yapabilmek için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmektedir (Patton, 2018). Ölçüt örnekleme yönteminin amacı ise araştırma için belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için hedefe uygun ölçütleri karşılayan veri kaynaklarından bilgi elde etmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada katılımcıların, özel eğitim sınıfları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere özel eğitim vermeleri ölçüt olarak belirlenmiştir. Etik kurallara uygun bir çalışma yürütmek amacıyla katılımcı öğretmenlerin adları gizli tutularak kodlama yapılmıştır. Buna göre özel eğitim sınıflarında görev yapan öğretmenler S1, S2, S3, S4 şeklinde kodlanmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcı Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Kıdem	Eğitim Durumu	Kurum
S1	Kadın	21-25	1-5 yıl	Lisans	Devlet
S2	Erkek	31-36	11-15 yıl	Yüksek Lisans	Devlet
S3	Kadın	26-30	6-10 yıl	Lisans	Devlet
S4	Erkek	26-30	1-5 yıl	Lisans	Devlet

Tablo 1. incelendiğinde katılımcıların cinsiyet dağılımı kadın(f:2), erkek(f:2) şeklindedir. 21-25 ve 31-36 yaş aralığında birer öğretmen var iken, 26-30 yaş aralığında 2 öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin kıdemleri, 1-5 yıl(f:2), 6-10 yıl(f:1), 11-15 yıl(f:1) iken eğitim durumları lisans(f:3), yüksek lisans(f:1) şeklinde değişmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Durum çalışmalarında, çeşitli veri toplama araçlarının kullanılmasına özen gösterilmektedir. Çünkü birden fazla veri toplama aracı ile elde edilen veriler karşılaştırılarak doğru bulgular elde edilmeye çalışılmaktadır (LeCompte ve Schelsul, 2010). Özel eğitim sınıflarında uygulanan eğitim programlarının ihmal edilen ve ekstra program modeline göre incelenmesi amaçlanan çalışmada birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar; gözlem, görüşme (yarı yapılandırılmış ve doküman analizidir).

Gözlem

Araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Gözlem formu ile farklı program türlerinin öğretim sürecinde nasıl meydana geldiğini, program öğeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde en sık kullanılan veri toplama aracı olan gözlem, verileri doğrudan elde etmemize olanak sağlamaktadır. Çünkü gözlem sırasında meydana gelen her durum bire bir kaydedilip, yorumlanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2018). Bu tekniğin en önemli yönü ise doğal ortamlarında gözlenenlerin davranışlarının izlenmesidir (Karasar, 2007).

Araştırmada kullanılan gözlem formu otuz maddeden oluşmaktadır. Maddeler resmi, uygulanan, ihmal edilen, ekstra program türlerini ortaya koyacak nitelikte ana temalardan oluşmaktadır. Çalışma grubu olarak belirlenen dört özel eğitim öğretmeni ve sınıfı ayrı harı her biri 40 dakika olan 20 ders saati gözlenmiştir. Gözlem Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde bulunan iki devlet okulu bünyesinde bulunan özel eğitim sınıflarının gözlemi, 2022-2023 öğretim yılı Ekim ve Kasım ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Gözlem her bir madde için 'evet', 'hayır' ve 'nedeni' şeklinde katılımcı tarafından not alınarak gerçekleştirilmiştir.

Görüşme

İki kişi arasında gerçekleşen, araştırma amacına yönelik bilgisi olan kişilerden bilgi elde edilen nitel araştırma veri toplama araçlarından birdir (Büyüköztürk ve diğ., 2018). Katılımcıların sorulan sorulara verdikleri cevapları araştırmacı çözümleyerek bir mantık dizini oluşturmaktadır (Glesne, 2012). Özellikle katılımcıların konu ile ilgili, bilgilerinin, tecrübelerinin, algılarının, tutum ve düşüncelerinin anlaşılması noktasında etkili bir veri toplama aracıdır (Merriam, 2018; Patton, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu araştırmacı tarafından oluşturulan 10 sorudan oluşmaktadır. Sorular

literatür taraması sonrasında Gaziantep Üniversitesi Eğitim Programı ve Öğretimi alanında uzman öğretim üyesinin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Uzman görüşüne bağlı kalınarak sorular üzerinde ekleme ve çıkarmalar yapılarak son hali katılımcılara sunulmuştur. Sorular çalışmanın amacına uygun olarak program türlerinin meydana geliş nedenleri ve örneklerini belirlemeye yöneliktir. Gerekli araştırma izinleri alındıktan sonra dört öğretmen ile yer ve randevu saati belirlenerek 2022 yılı Kasım ayı içerisinde 40 dakika süren görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlanmadan önce katılımcılara gönüllü olduklarına ve gizlilik ilkesine bağlı kalınacağına dair bilgilendirme onam formu imzalatılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi ile başlayan görüşmede sorular sırası takip edilerek sorulmuş, gerekli yerlerde katılımcı ve araştırmacı eklemeler yapmıştır.

Doküman Analizi

Nitel araştırmalarda çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamlaştırmak için konu ile ilgili yazılı ve görsel dokümanların incelenmesidir (Glesne, 2012). Dokümanlar hazır bilgi kaynağı olarak görülmekte ve nitel çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır (Meriam, 2018). Çalışmada doküman olarak 21.04.2021 tarihinde MEB tarafından onaylanan destek eğitim programı (zihinsel yetersizliği olan bireyler için) ile 2018 tarihinde 652 yazılı MEB'in Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamesi çerçevesinde oluşturulan kurulun kararıyla güncellemesi yapılan 19.01.2018 tarihli ortaokul öğretim programı incelenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Üzerinde çalışılan konu hakkında elde edilen verileri anlamak ve neyi ifade ettiklerini saptamak için nitel veri analizi gerçekleştirilmektedir (Çelik, Baykal ve Memur, 2020). Veri analizinde amaç, fark edilmeyeni fark etmek, görünür kılmak ve bu sayede alana katkı sağlamaktır (Özdemir, 2010). Her çalışmacı kendi yöntemleri ile özgün olarak çalışma verilerini analiz edebilmektedir (Çetin, 2017). Fakat nitel çalışmalarda sıklıkla betimsel ve içerik analizi kullanılmaktadır. Veri çözümlemelerinin yüzeysel olduğu çalışmalarda betimsel analiz kullanılırken, analiz sonrasında verileri daha anlaşılır kılmak adına çeşitli temalara ihtiyaç duyulması durumlarında içerik analizi tercih edilmektedir.

Yürütülen çalışmada, verilerin ayrıntılı incelenerek çözümlenmesi gerektiğinden içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen veriler, kırk sayfa gözlem notu ve on sayfa yazılı hale getirilmiş görüşme dokümanından oluşmaktadır. Gözlem ve görüşme notları paralel olarak incelenerek benzer durumlar kodlanıp, temalar altında toplanmıştır. Araştırmada araştırmacı program geliştirme uzmanı ile beraber iki kere

veri setlerini kodlamış, aradaki uyum ise Miles ve Huberman'ın (1994) formülü [Güvenirlilik = (Görüş birliği/Görüş birliği+Görüş ayrılığı) x 100] kullanılarak hesaplanmıştır. Aradaki uyum .85 olarak saptanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyumun .70'ten fazla olması yapılan kodlamaların güvenilirliğinin tutarlılık açısından yeterli olduğu kanısına varılmıştır (Akay ve Ültanır, 2010). Tüm düzeltme, ekleme ve çıkarmalar yapıldıktan sonra verilerin son hali bulgularda yer alan tablolar ile sunumu gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Özel eğitim sınıflarında ihmal edilen program öğeleri ve nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Özel Eğitim Sınıflarında İhmal Edilen Program Öğeleri ve Nedenleri

İhmal Edilen Program	
İçerik ve Hedefleri	Neden
<i>Matematik</i> 5'ten 100'e beşer ritmik sayar.	Bilişsel becerilerdeki yetersizlik
<i>Türkçe</i> Farklı türdeki metinleri okuduktan sonra bilgi birimleri ile ilgili soruları yanıtlar.	Metin ayırt etme becerilerinin yeterli olmaması
<i>Sosyal Bilimler</i> Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanır. Okul içindeki sosyal kulüpleri bilir. Teknolojik ürünlerin neden geliştiğini fark eder.	Sınıfta haritaların bulunmaması Okulda sosyal kulüplerin işlevsel olmaması Üst düzey düşünme becerilerinin gelişmemiş olması
<i>Müzik</i> Müzik aleti çalar. Basit müzik aletlerini tasarlar. Basit tekerlemeleri söyler.	El kas koordinasyonunun zayıf olması Bilişsel düzeylerine uygun olmaması İfade edici dilin istenen seviye olmaması
<i>Teknoloji Tasarım</i> Ülkemizdeki ve dünyadaki teknolojik gelişmeleri karşılaştırır. Tasarım planlaması yapar. Tasarım çizimleri yapar.	İleri düzey öğrenme stratejilerini kullanamamaları Üst düzey bilişsel becerilerinin gelişmemiş olması İnce motor becerilerin yeteri kadar gelişmiş olmaması
<i>Bilişim Teknolojiler</i> Bilgisayar sistemini bilir. Bilgisayar ağlarını bilir. Problem çözme kavramlarını ve yaklaşımlarını bilir.	Okulda bilişim sınıfının olmaması Öğretmenin konuya hakim olmaması Bilişsel düzeye uygun olmaması
<i>Din Kültürü ve ahlak Bilgisi</i> Dua okur ve ezberler. Abdest ve namazın farzlarını bilir.	Bilişsel düzeye uygun değil Öğretmenin politik düşüncesi

Hac ibadetini bilir.	Günlük hayata aktarımının olamaması
Kurban ibadetini bilir.	Öğretmenin tutum ve düşünceleri
<i>Resim</i>	
Guaj ve akrilik boyaları tanır.	Ailelerin ekonomik düzeylerinin düşük olması
Belirlenmiş figürleri makasla keser.	İnce motor becerilerin yeteri kadar gelişmiş olmaması
Çamurla şekil yapma	Öğretmenin temizlik konusunda hassas olması
<i>Fen Bilimleri</i>	
Gezegen maketlerini yapar.	Bilişsel düzeylerine uygun olmaması
Mikroskopla canlıları sınıflar.	Araç gereç eksikliği
Elektrik devrelerini ve elemanlarını tanır.	Günlük hayatta öğrencilerin kendilerini tehlikeye atma olasılığı
<i>Beden Eğitimi</i>	
Spor dallarına özgü taktikleri bilir.	Anlama ve kavrama beceri düzeylerine uygun olmaması
Örnek sporcuları tanır.	Öğretmenin hedefi gerekli görmemesi

Tablo 2. incelendiğinde yapılan doküman incelemesi, gözlem ve öğretmen görüşmeleri sonucunda, özel eğitim sınıflarında resmi programda yer alan tüm derslerden ihmal edilen hedeflere rastlanmaktadır. Tabloda verilen içerik ve hedefler doküman incelemesi sonucunda elde edilmiştir. Doküman incelemesi sonucunda tüm hedef ve bağlı olarak içerikler gözlenmeye başlanmıştır. Ders esnasında ihmal edilen hedef ve içerikler gözlem tekniği ile elde edilmiş olup ihmal nedenleri öğretmen görüşmeleri ile netleştirilmeye çalışılmıştır. İhmal edilen hedef ve içeriklerin neden kaynaklandığı tabloda sade bir dille ifade edilmiştir. Sınıf gözlemi ve öğrenen görüşleri doğrultusunda, bazı öğrenci özellikleri (bilişsel düzeyin yeterli olmaması, düşük sosyoekonomik düzey, motor becerilerindeki gerilik) ve bir takım öğretmen özellikleri (politik görüş, tutumlar, mesleki yetersizlik), hedeflerin ihmal edilme nedenlerini yansıtmaktadır. İhmal edilen içerik ve hedefler ile ilgili S1, “Genel eğitim sınıflarında uygulanan programın aynısı özel eğitim sınıflarında da uygulamamız bazı içerik ve hedefleri ihmal etmemize neden olmaktadır. Zihinsel beceriler olarak akranlarında geri olan öğrencilere bazı hedefler ağır gelmektedir. Daha basit kazanımları gerçekleştirmeden diğerlerine geçmemiz çocukların öğrenmeye karşı ön yargılı olmalarına ve okula karşı mesafeli olmasına neden oluyor. Bazen de okuldan kaynaklı materyal eksikliğinden ders işleyemiyoruz. Özel eğitim de somutlaştırma çok önemli. Teorik anlatımlar havada kalıyor ve öğrenci özümsemiyor. Kafa karışıklığı yaşatmamak adına bu kazanımları atlıyoruz.”, S3 ise “Özel eğitime uymayan tamamen mevcut politikayı yansıtan içerikler ve kazanımlarını sınıfta uygulamıyorum. Daha öncelikli ihtiyaçlarımız var çünkü. Öz bakım becerilerini ya da kendini koruma güdüsü tam gelişmemiş çocuklar var. Onları günlük yaşamda

tehlikeye sokabilecek, yanlış anlayarak hayatlarına yanlış yansıtacaklarını düşündüğüm kazanımları öğretmemeye çalışıyorum.” görüşünü belirtmiştir. Farklı veri toplama araçları ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda resmi öğretim programında yer alan hedef ve içeriklerin ders gözlemlerinde ihmal edildiği gözlenmiştir. Bu durum resmi program ile uygulanan program arasında farklılıkları beraberinde getirmiştir.

Genel eğitim okulları özel eğitim sınıflarında (5,6,7 ve 8. sınıf) ihmal edilen öğretim programlarının belirlenen avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu Tablo 3.'de yer almaktadır.

Tablo 3. Özel Eğitim Sınıflarında İhmal Edilen Programın Avantaj ve Dezavantajları

İhmal Edilen Program	
Avantaj	Dezavantaj
Zaman kaybını önlemesi	Öğrenci gelişim alanlarının geri kalması
Öğrencinin kendini yetersiz hissetmesini engellemesi	Öğretmenin kişisel düşüncelerini eğitime yansıtması
Kurum, öğretmen ve öğrenci eksiklikleri tespit edilmesi	Eğitim programının etkililiği yitirmesi

Tablo 3. incelendiğinde, gözlem ve öğretmen görüşmeleri sonucunda ihmal edilen program türünün avantaj ve dezavantajları sıralanmaktadır. İhmal edilen programın avantajları şu şekildedir: Zaman kaybının önlenmesi, öğrencinin kavrama becerisinin üstünde olan kazanımların programdan çıkartılarak diğer kazanımların pekişmesi sağlanmaktadır. Öğrencinin kendini yetersiz hissetmesini engellemesi; üst düzey bilişsel beceri gerektiren içerik ve kazanımların öğrenciye sunulması, akademik olarak zorlanmalara ve psikolojik yıpranmalara sebep olmaktadır. Kurum, öğrenci ve öğretmenin eksikliklerini tespit etmesi; ihmal edilen program öğelerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, ihmal nedenlerini ve sonuçlarını ortaya çıkaracağı için geri dönüt niteliği taşımaktadır. İhmal edilen programın avantajlarının yanında dezavantajlarına da rastlanmıştır. Öğrenci gelişim alanlarının geri kalması, ihmal edilen içerik ve hedeflerin bazen öğrencinin topluma uyumunu ve kendini gerçekleştirmesini engellemektedir. Öğretmenin kişisel düşüncelerini eğitime yansıtması; tutum, düşünce, ideolojik ve politik görüşünden dolayı kasıtlı ihmal edilen öğeler, öğrenciyi akademik, sosyal, kültürel ve psikolojik anlamda olumsuz etkilemektedir. Eğitim programının etkililiğini yitirmesi; ihmal edilen hedeflerin daha anlaşılır ve basit düzeyde öğrenciye sunulmaması, öğretmenin etkili program okuryazarı olmadığından kaynaklanmak da ve eğitim programının genel hedeflerine ulaşmasını

engellemektedir. Avantaj ve dezavantajlar ile ilgili öğretmenlerin alınan görüşlerinde ise S2; “Yoğun bir program hem bizi hem de öğrencileri strese sokmaktadır. Özellikle öğrenme hızları çok yavaş olduğu için öğrencilerin hedef çıkarımı zaman kazanmamız açısından çok iyi oluyor.” ve S4; “Aslında ihmal diye bir şeyin olmaması gerekiyor. Programı güzel inceler, öğrenci ihtiyaçları tam tespit eder ve onları iyi tanırsak, kazanımları sadeleştirerek uygulayabiliriz. Çünkü her bir kazanımın birden fazla faydası var. Bazen süreç içinde beklemediğimiz hedefleri gerçekleştirebiliyor öğrenciler. İhmal edilen kazanımların olması, öğretmen olarak bizim yetersiz olduğumuzu da gösterir aslında.” yer vermektedir.

Özel eğitim sınıflarında uygulanan ekstra program öğelerinden hedef ve eğitim durumlarına ilişkin bulgulara Tablo 4.’de yer verilmektedir.

Tablo 4. Özel Eğitim Sınıflarında Ekstra Program Hedef ve Eğitim Durumları

Ekstra Program	
Hedefler	Eğitim Durumları
Atatürk’ü tanır, milli mücadele bilincini kazanır.	Milli mücadele müzesi gezisi
Afet eğitimi konusunda bilgilidir.	İtfaiye gezisi
Yardımlaşmanın önemini bilir.	Kardeş okula kitap hediyesi.
Trafik kurallarını bilir.	Emniyet iş birliği ile yaya geçidi kontrol etkinliği
Aile içi iletişimde etkilidir.	Haftalık aile katılımı (yaratıcı drama etkinlikleri)
Sağlıklı yaşamın farkındadır.	Yerli malı etkinlikleri.

Tablo 4. incelendiği zaman özel eğitim sınıflarında uygulanan ekstra program öğelerine ilişkin hedefler ve onları gerçekleştirmek için tercih edilen eğitim durumları ifade edilmektedir. Yapılan gözlem sürecinde resmi programa yansıtılan ekstra hedeflerin belirli gün ve haftalar çizelgesine göre belirlendiği tespit edilmiştir. Öğrenci öğrenme stratejileri, öğretmen yeterlilikleri ve okul imkanları göz önüne alınarak, ekstra hedefleri gerçekleştirmek için uygun öğrenme-öğretme faaliyetleri seçilmiştir. Atatürk’ü tanıma ve milli mücadele bilincini gerçekleştirme ve afet eğitimi konusunda bilinçlenme hedefini gerçekleştirmek için somutlaştırmanın faydalı olacağı düşünüldükçe gezi planlamaları yapılmıştır. Öğrencilerin yardımlaşma ve insan ilişkilerini artırmak için kardeş okul uygulamasına sınıf dahil edilmiştir. Farklı kurum ve kuruluşlar ile iletişime geçerek hem topluma uyum sağlanmış, hem de trafik kurallarına ilişkin bilgilendirilmede bulunulmuştur. Yerli malı haftası ile hem öğrencilerin sosyal gelişimleri desteklenmiş ve beslenme alışkanlıkları için temel atılmıştır. Düzenli olarak uygulanan ekstra faaliyet ise aile katılımı olduğu gözlenmiştir. Ortak aile ihtiyaçlarına yönelik okulda aile katılımlı yaratıcı drama etkinlikleri yapılmıştır. Ekstra programa ilişkin öğretmenlerden S1, “Sene başında

MEB'in yayınladığı belirli gün ve haftalar listesi ile uyumlu olacak şekilde ekstra faaliyetler ekliyorum. O tarihlerde öğrencilerin hoşlarına gidebilecek ve onlar için faydalı olabilecek etkinlikler planlıyorum. 10 Kasım haftası, somut olarak öğrenmeyi gerçekleştirme ve milli duygularını artırmak için müze gezisi yaptık. Velimizin biri itfaiye personeli onun desteği ile afet eğitimi konusunu itfaiye merkezinde işledik. Emniyeti ile ortaklaşa projede özel eğitim sınıfının da yer almasını isteyerek çocukların toplumsal konularda bilinçli olmasını planladım." derken S2, "Ekstra yapılan programların öğrencileri olumlu etkilediğini düşünmekteyim. Beslenme alışkanlıklarının düzensiz ve zararlı olduğunu fark ettim zaman yerli malı haftası ile hem eğlendik hem öğrendik. Okulumuzun kardeş okul olarak belirlediği okula sınıf olarak kitap yardımında bulunmamız öğrencilerimi çok mutlu etti ve iletişimlerini kuvvetlendirdi. Özellikle özel eğitim değişmez parçası olan aileler ile sürekli etkileşimde olmak benim çalışma prensibim. Öğrenci ve aile ihtiyaçlarına yönelik grup grup her hafta olan aile katımlı etkinliklerim oluyor. Bu etkinliklerin farklı gelişim alanlarına, aile içi uyuma, velilerin özel eğitime olan olumsuz bakış açılarının değişmesine mükemmel katkısı oluyor." şeklinde görüş belirtmektedir.

Genel eğitim okulları özel eğitim sınıflarında (5,6,7 ve 8. sınıf) ekstra öğretim programlarının belirlenen avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu tablo 5.'te yer almaktadır.

Tablo 5. Özel Eğitim Sınıflarında Uygulanan Ekstra Programın Avantaj ve Dezavantajları

Ekstra Program	
Avantaj	Dezavantaj
Öğrenci motivasyonunu artırması	Okula maliyetli olması
Okulu sevdirmesi	Tam katılımın sağlanamaması
Öğrencilerin toplumsal konulara karşı bilinçlenmesi	Aileleri ekonomik olarak etkilemesi
Etkili iletişim kurmada yardımcı olması	Sürekli ve devamlılığının olmaması
Öğrenci yetenek ve ilgilerinin tespitinde etkili olması	

Tablo 5.' e bakıldığında özel eğitim sınıflarında uygulanan ekstra programın avantaj ve dezavantajları sıralanmıştır. Ekstra programın avantajları şu şekilde tespit edilmiştir: Öğrenci motivasyonunu artırması, farklı ve öğrenci ilgisine yönelik etkinlikler öğrenci katılımını ve öğrenme isteğini artırmaktadır. Okulu sevdirmesi, belirli aralıklarda yapılan ekstra uygulamalar öğrencinin okula bağlılığını artırmaktadır. Öğrencinin toplumsal konulara karşı bilinçlenmesi, özel eğitim aynı zamanda öğrencinin topluma uyumunu sağladığı için etkinlik planlamalarında toplumsal konuların işlenmesi faydalı olmaktadır. Etkili iletişim kurmada yardımcı olması; toplu etkinlikler, grup hareketleri iş birliği içinde çalışmayı desteklemekte ve akran zorbalığının önüne

geçmektedir. Öğrenci yetenek ve ilgilerin tespitinde etkili olması; yürütülen faaliyetler sırasında öğrencilerin aktif olma ve öğrenmedeki istekleri, öğrencinin öğrenme stratejisini belirlemektedir. Gözlemler sonucu birtakım dezavantajlara da rastlanmıştır: Okula maliyetli olması, gezi etkinliklerinde okulun ulaşımı sağlaması mali olarak zorlamaktadır. Tam katılımın sağlanamaması; okul dışı etkinlikler, sağlık, ailevi sorunlar, ekonomik sebepler gibi nedenlerden dolayı tüm öğrenciler katılamamaktadır. Aileleri ekonomik olarak etkilemesi; ders dışı ya da okul dışında yürütülecek etkinlikler için yol masrafını, malzeme ücretini ödeyemeyen veliler yer almaktadır. Sürekli ve devamlılığın olmaması, ekstra faaliyetler deneme yanılma yolu ile gerçekleştirildiği için tekrarın olmaması öğrencide kazanımların havada kalması neden olmaktadır. Uygulanan ekstra programa ilişkin öğretmen görüşleri ise şu şekildedir: S3; “Farklı ve özellikle sınıf ve okul dışı yapılan faaliyetler öğrenciyi heyecanlandırmakta ve öğrenmeye daha açık hale gelmektedir. O sırada vermek istediğiniz her şeyi daha rahat verebiliyorsunuz. Öğrencinin okula bağlılığının ve motivasyonunun arttığını görüyorsunuz. Fakat bazen çeşitli sebeplerden kaynaklı tam katılım sağlanmadığı zaman, katılmayan öğrencilerin geri ve eksik kaldığını görüyorsunuz.”, S4; “Ev ve okul dışında öğrencilerin birey olarak vakit geçirmeleri, topluma uyumlarını hızlandırmaktadır. Kuralların neler olduğunu bilerek hareket etmeleri öz güvenlerini artırmaktadır. Yürütülen faaliyetler eğlencenin dışında öğrenci gelişim alanlarına hizmet ettiği için sınıf içi öğrenmeleri hızlandırmaktadır. Elde imkânsızlıklar nedeniyle etkinliklerde sınırlamalara gidebiliyoruz. Somut öğrenmelere önem verdiğim için okul dışında gezi, tiyatro gibi etkinliklerde ulaşım sıkıntı olduğu ya da malzeme istediğim zaman ailelerin ekonomik problemleri faaliyetleri engellemekte ya da beni değişiklik yapmaya zorlamaktadır.”

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde özel eğitim sınıflarında uygulanan eğitim programlarının ihmal edilen ve ekstra program türlerine göre incelenmesi sonucu elde edilen sonuçlar, literatür çerçevesinde tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Öğrenci özelliklerinin çeşitlilik gösterdiği sınıflarda farklı program türlerine rastlamak mümkündür. Karacaoğlu (2011), öğretim programlarının esneklik özelliği nedeniyle program öğelerinde öğrenci ihtiyaç ve ilgilerine göre değişiklik yapılabileceğinin olası olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle okul veya kurumların özel eğitime vermiş oldukları destek derecesi program türlerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Ünal, Taşkaya ve Özdemir (2016)'ün yürütmüş olduğu çalışmada sınıf ortamında farklı

program türlerinin oluşmasını, öğretmenin görev yaptığı kurumların, okul ikliminin ve mesleki yeterlilik ile donanımının farklı olması ile bağdaştırılmıştır.

Özel eğitim sınıfları, devlet okullarında birleştirilmiş sınıf uygulaması ile oluşturulmuştur ve bünyesinde buldukları okulların resmi eğitim programlarını kullanmaktadır. Öğretmenler resmi programda yer alan ders ve hedefleri takip etmekte, sınıf defterlerine resmi programda yer alan kazanımlar yazılmaktadır. Özel eğitim sınıflarının bünyesinde buldukları okulların eğitim programlarını kullanmaları özellikle ihmal edilen programın oluşmasını sağlamaktadır. Palavon ve Göçen (2017) çalışmasında bu durumu, birleştirilmiş özel eğitim sınıflarında birden fazla programın kullanılmasının, programın yetismeyeceği ve tek kademeli sınıflarda uygulanan öğretim programının özel eğitim sınıflarında uygulanmasının doğru olmayacağı sonuçları ile desteklemektedir.

Özel eğitim sınıflarında öğretmenlerin, öğretim programında yer alan tüm dersleri sınıf ortamına taşıdıkları fakat derslerin tüm kazanımlarını gerçekleştiremedikleri belirlenmiştir. Derslerde basit düzey kazanımların gerçekleştirileceği bir program uygulanmaktadır. Özellikle hedefleri gerçekleştirmek için somutlaştırmanın olduğu, basamak basamak ilerlenen, öğrencinin yaşayarak öğrenebileceği öğrenme-öğretme süreçleri uygulanmıştır. Bu durum, öğrencilerin daha hızlı ve kalıcı öğrenmelerini sağlamıştır. Fleming (1970), yakından uzağa, basitten karmaşığa, somuttan soyuta göre hazırlanan öğretim programının başarıyı artırdığına çalışmasında değinmiştir.

Uygulanan programın sınıflarda farklılık göstermesi öğretmen özelliklerinden çok etkilenmiştir. Öğretmenlerin özel eğitimi önemsememesi, mesleki donanım eksikliği, öğretim programını aktarmakta yaşadıkları sorunlar ve öğrenci özelliklerine strateji belirlememeleri ihmal edilen hedef ve içerikleri meydana getirmiştir. Ayrıca anlık olarak uygulanan programda bütünsellik görülmemiştir. Bortan (2012), çalışmasında öğretmenlerin özel eğitim ve program uygulamaları konusunda yeterli donanıma sahip olmadıkları, destek hizmet içi eğitimlere ihtiyaç duyduklarını ileri sürmüştür. Benzer bir araştırma ise Artan ve Uyanık Batal (2003) yapmıştır. Araştırmada özel eğitime ve uygulamalarına yönelik öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissederek eğitime ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Uygulanan programın, öğretmen elinde şekil alması özgün, dinamik, dikkat çekici ve güdüleyici bir programı beraberinde getirebilmektedir. Bu şekilde program dönütlerinin elde edilmesi, öğretmenin mesleki dinamikliğini ateşlemektedir. Okul ve kurumlarda, sene başında öğrenci ihtiyaçları, öğretmen yeterlilikleri ve kurum kültürüne göre resmi programla uyumlu uygulanacak program hazırlanmak istense de ileri düzey bilişsel becerilerin aktif

kullanılacağı içerik ve hedeflerin yerine, basit düzey becerilerin aktif hale geleceği bir program hazırlanmıştır. Öz bakım ve sosyal becerilerin özel eğitimde daha gerekli olduğunun düşünülmesi, uygulanacak destek eğitim programlarının bu temelde oluşturulmasına sebep olmuştur. Erden (1998) ise öğrencilerin öz bakım becerilerini ne kadar iyi kullanabiliyorsa özel eğitimin o kadar etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Devlet okullarındaki özel gereksinimli öğrencilerin, yetersizlik alan ve derecelerinin birbirinden farklı olması uygulanan ve ekstra programı şekillendirmektedir. Özel eğitim sınıflarında ekstra programda yer alan eğitim durumlarının belirli gün ve haftalar çizelgesine göre şekillendiği tespit edilmiştir. Farklı kurumlar ve aile iş birliği ile yürütülen ekstra programın, öğrencilerin kültürel ve sosyal anlamda gelişmelerine, topluma uyum sağlamalarına etkili olmaktadır. Balkan Kıyıcı ve Atabek Yiğit (2010) çalışmalarında, ders dışı etkinliklerin öğrencilerin birebir deneyim kazanmalarına ve sosyalleşerek eğlenmelerine fırsat sunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Fakat gözlem boyunca ekstra programda yer alan faaliyetlerin planlanması, okula maliyet olarak yük olduğu ve okul idaresinin desteğinin alınmadığı görülmüştür. Bu durum ekstra uygulamaların devamlılık göstermesini engellemektedir.

Özel eğitim sınıflarında ihmal edilen program öğelerine rastlanmıştır. İhmal edilen hedef ve içeriklerin kasıtlı olarak görmezden gelinmesinin nedenleri belirlenmiştir. Sıklıkla öğrenci gelişim alanlarındaki eksiklikler ihmal edilen programın oluşmasına yol açmıştır. Üst düzey bilişsel becerilerden yoksun öğrenciler, bilginin analiz ve sentez aşamalarını gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. Öğretmenler ise bu sebepten ötürü seviyelerinden yukarıda yer alan içerik ve hedeflerini programda çıkartmıştır. Aynı zamanda okuldaki materyal ve donanım eksiklikleri, ekonomik nedenler ve öğretmen görüşleri ihmal edilen programın nedenleri arasında tespit edilmiştir. Kaya ve Ok (2016) bu sonucu, öğretmenlerin planladıkları programı ne derece uygulayıp uygulamadıklarına dair yürütmüş oldukları çalışmada, okullardaki alt yapı ve teknolojik donanım eksikliklerinden kaynaklı faaliyetleri yerine getiremedikleri sonucuyla desteklemektedir.

İhmal edilen program ile özel eğitimde zaman kaybının önüne geçildiği, öğrencinin ise kendini yetersiz hissetmediği elde edilen sonuçlar arasındadır. Aynı zamanda ihmal edilen programın nedenlerinin ortaya konması, kurum ve öğretmen eksikliklerinin ortaya konması açısından etkili olmaktadır. Bunun dışında öğrencinin gelişim alanlarının geri kalması, öğretmen düşüncelerinin eğitime yansması ihmal edilen programın olumsuz tarafına dikkat çekmektedir.

Özel eğitim öğretmenlerinin ekstra programda süreç içinde önem vermeye çalıştıkları belirlenmiştir. Geziler, sanat faaliyetleri, halk oyunları gibi öğrencilerin üretken olarak sosyalleşebilecekleri etkinlikler ekstra programda yer almaktadır. Bedensel, zihinsel, sosyal ve psikolojik gelişim alanlarına hizmet etmesi planlanan programın, öğrenci ve velilerden alınan geri dönütler ile öğretmenler tarafından geliştirilek olumlu gelişimlerin devamının sağlanacağı belirtilmiştir. Pektaş (2016) çalışmasında, özel eğitim programlarının öğrencideki davranış problemlerini azalttığı, sosyal beceri ve iletişim yetilerinin kuvvetlendiği kanısına varmıştır. Okula maliteyli olması ve ailelerin çoğunun özel eğitimde bu tarz etkinliklerinin gereksiz olduğunu düşünmesi gibi durumlara ekstra program uygulanırken karşılaşılmaktadır. Argon ve Kıyıcı (2012) tarafından yürütülen bir çalışmada ise öğrencilerin okul etkinliklerine katılmamasının ailevi nedenlerinin olabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenler arasında düşük ekonomik düzey ve ilgisizlik sıralanmıştır.

Özel eğitim sınıflarında farklı öğretim program türlerinin ortaya çıkması öğretmenin, program okuryazarlığına sahip olmaması, birleştirilmiş sınıflara yönelik tecrübesiz olmaları ve ön yargı ile tutumlarının etkili olduğu görülmektedir. Özüdoğru (2016), öğretmenlerin eğitim programlarına dair inceleme, anlama ve uygulama yetilerinden uzak olduğu, öğretim programlarının değerlendirilmesine yönelik yaptığı çalışma sonuçları ile desteklenmektedir. Coskun ve Aydın (2015)'in, birleştirilmiş sınıf uygulamasında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik durum çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin farklı sınıf kademesinde yer alan öğrencilerin aynı sınıfta olmasını, amaçların gerçekleştirilmesini ya da zamanın etkili kullanılmasını engellediği ileri sürülmektedir.

Araştırma sonuçları çerçevesinde, sunulan öneriler şu şekildedir:

- Kurum yöneticileri ve öğretmenlerin program okuryazarlıklarını geliştirmek için MEB program geliştirme uzamlarından destek alınarak hizmet içi eğitimler planlanabilir.
- MEB tarafından, yetersizlik tür ve derecesine bağlı olarak özel eğitim sınıflarına ayrı eğitim programı hazırlanabilir.
- Resmi destek eğitim programlarının içerik ve hedef bakımından sadeleştirilmesi yapılarak, çoklu yetersizlik gösteren öğrencilere yönelik uygulama alanları açılabilir.
- Uygulanan eğitim programlarının öğrenci ihtiyaçları dikkate alınarak ve ilgi çekici olacak şekilde planlanabilir. Bu nedenden dolayı öğretmenlerin lisans

eğitiminde, öğrenci ihtiyaçları ile öğrenme süreçlerini uyumlu hale getirebilecekleri ders içerikleri artırılabilir.

- Özel eğitim sınıflarında uygulanan programın akademik hedeflerinin yanı sıra sosyal becerilerini artıracak şekilde oluşturulması, öğrenci gelişim özelliklerini olumlu etkileyebilir.
- İhmal edilen program boyutları tespit edilerek, okul, kurum eksiklikleri giderilebilir.
- Özel eğitimde ekstra program ve etkinliklerinin önemini belirtecek veli görüşmeleri yapılarak öğrencilerin gelişim alanları desteklenebilir.
- Çalışmanın, kapsamı ve örneklem sayısının artırılarak yapılması özel eğitim programlarının işlevsel olup olmadığı, öğretmenlerin programı amaca ve özel eğitim içeriğine uygun bir şekilde uygulayıp uygulamadığı belirlenebilir.
- Devlet okullarındaki kurum amirlerinin özel eğitime önem vererek özel eğitim öğretmenlerini denetimlerini artırmaları, öğretmenlerin resmi programa uyumlu bir şekilde süreç planlamasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Akay, C. ve Ültanır, E. (2010). Andragojik temellere dayalı kolaylaştırılmış okuma-yazma eğitimi (köye) sürecine yönelik KOYE eğitimcilerinin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 75-88.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17376/181445>

Akbulut, E. (2011). *İlköğretim okullarında örtük program faaliyetlerinin saptanması*, [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.

Armağan Erbil, B. ve Doğan B. (2019). İlkokul hayat bilgisi dersi öğretim programı için öğretmenlerin görüşlerine göre ortaya çıkan ihtiyaçlar. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 14-26.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ekvad/issue/44939/559319>

Arı, A. (2010). Öğretmen adaylarının ilköğretim programıyla ilgili eğitim fakültelerinde kazandıkları bilgi ve beceri düzeylerine ilişkin görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 251-274.

<https://doi.org/10.29299/kefad.2018.20.01.006>

Ariav, T. (1991). Growth in teachers' curriculum knowledge through the process of curriculum analysis. *Journal of Curriculum and Supervision*, 6(3), 183-200.

<https://eric.ed.gov/?id=ED299234>

Artan, İ. ve Uyanık-Balat, G. (2003). Okul öncesi eğitimcilerinin entegrasyona ilişkin bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(1), 65-80.

<https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/81124>

Aslan, S. ve Gürlen, E. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin program okuryazarlık düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 171-186.

<https://doi.org/10.29299/kefad.2018.20.01.006>

Assemi, A. ve Sheikhzade, M. (2013). Intended, implemented and experiential null curriculum. *Life Science Journal*, 10(1), 82-85.

https://www.researchgate.net/publication/286970061_Intended_implemented_and_experiential_null_curriculum

Avcıoğlu, H. (2012). Rehberlik ve araştırma merkez (ram) müdürlerinin tanılama, yerleştirme-izleme, bireyselleştirilmiş eğitim programı (bep) geliştirme ve kaynaştırma uygulamasında karşılaşılan sorunlara ilişkin algıları. *Educational Sciences: Theory & Practice*. 12(3), 2009-2031. <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/134630>

Balat, Y. (2014). Öğrenci gözüyle sınıfın örtük program. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 501-530.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1403/16595>

Balkan Kıyıcı, F. ve Atabek Yiğit, E. (2010). Sınıf duvarlarının ötesinde fen eğitimi: rüzgar santraline teknik gezi. *International Online Journal of Science Education*, 2(1), 225-243. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/44212?show=full>

Barton, M., L. (1992). *Teachers opinions on the implementation and effects of mainstreaming*. Public School. <https://eric.ed.gov/?id=ED350802>

Berg, B.L.ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (H. Aydın, çev.). Eğitim Yayınevi.

Birkan, B. (2002). Erken özel eğitim hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 99-110.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ozelegitimdergisi/issue/17200/179636>

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem A Yayıncılık.

Caswell, H. L. ve Campbell, D. D. (1935). *Curriculum Development*. American Book Company.

Ceylan, M. (2021). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının (1924-2018) çoğulculuk perspektifinden incelenmesi*, [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez merkezi.

Civelek, M. (2014). *Program Geliştirme*. <http://www.rehberlik.biz.tr/>

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S.B. Demir, çev.). Siyasal Kitapevi.

Çetin, A. ve Ünsal, S. (2019). Merkezi sınavların öğretmenler üzerinde sosyal, psikolojik etkisi ve öğretmenlerin öğretim programı uygulamalarına yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34 (2), 304-323. https://www.researchgate.net/publication/325998850_Merkezi_Sinavlarin_Ogretmenler_Uzerinde_Sosyal_Psikolojik_Etkisi_ve_Ogretmenlerin_Ogretim_Programi_Uygulamalarına_Yansimasi

Demirel, Ö. (2005). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*. Pegem Akademi Yayınları.

Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğan, H. (1997). *Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı*. Önder Matbacılık.

Doğanay, A. (Ed.). (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.

Eisner, E. W. (1985). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs*, NY: Macmillan Publishing Co.

Erden, M. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Anı Yayınları.

Erlanson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., ve Allen, S. T. (1993). *Doing Naturalistic Inquiry: A Guide to Methods*. Sage Publications.

Fidan N. ve Erden, M. (1998). *Eğitime Giriş*. Alkım Yayınları.

Fleming, L. M. (1970). *Displays and Communication*. USA: Lawrence Erlbaum Associates.

Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, çev.). Anı Yayıncılık.

İrem, Y. (2018). *Özel eğitim sınıflarında/okullarında öğrenim gören hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip öğrencisi bulunan velilerin özel eğitimden beklenti düzeyleri (Sivas İli Örneği)*, [Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Karacaoğlu, Ö. C. (2011). *Online Eğitimde Program Geliştirme*. İhtiyaç.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayıncılık.

Konakoğlu, Z. N. (2021). *Özel eğitim sınıflarının iç mekan yeterliliğinin değerlendirilmesi: Trabzon örneği*, [Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Konca, F. (2008). Posner'ın tanımladığı program görüşleri. http://memuruz.biz/sayfa_makale_isim_makale_188.htm.
- Lecompte M. ve Schensul, J. (2010). *Designing & conducting ethnographic research an introduction*. Altamira Press.
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE.
- Marsh, C.J. ve Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative approaches an going issues*. Pearson Prentice Hall.
- Mcmillan, J. (2004). *Educational research fundamentals for the consumer*. Pearson Education.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. SAGE Publications.
- Oliva, P. F. (1988). *Developing the curriculum*. United States of America.
- Orhan, A. ve Acar, F. E. (2018). Göz ardı edilen program ve Türkiye'deki yansımaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(3), 292-305. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eku/issue/39511/375778>
- Özçelik, D. A. (2010). *Eğitim programları ve öğretim genel öğretim yöntemi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özdamar, O. (2016). *Öğretmenlerin özel eğitim sınıflarında yardımcı teknoloji kullanıma ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*, [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özkan, H. H. (2016). An analysis of teachers opinions about their knowledge of curriculum terms awareness, *Universal Journal Of Education Research* 4(7), 1601- 1613. https://www.researchgate.net/publication/309710233_An_Analysis_of_Teachers'_Opinions_about_Their_Knowledge_of_Curriculum_Terms_Awareness
- Özüdoğru, F. (2016). *İlkokul 2. sınıf ingilizce öğretim programının diller için avrupa ortak başvuru metni doğrultusunda aydınlatıcı değerlendirme modeli ile değerlendirilmesi*, [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Palavan, Ö ve Göçer, V. (2017). "Sınıf Öğretmenlerinin Birleştirilmiş Sınıflarda Karşılaştıkları Problemler (Malatya il örneği)", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss. 69-95.

https://www.researchgate.net/publication/373398425_SINIF_OGRETMENLERININ_BIRLESTIRILMIS_SINIFLARDA_KARSILASILASTIKLARI_PROBLEMLER_MALAT_YA_IL_ORNEGI Problems Faced by the Classroom Teachers in Multigrade Classes A Case in Malatya Province

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. Demir. çev.). Siyasal Kitabevi.

Posner, G. J. (1995). *Analyzing the curriculum*. McGraw-Hill, Inc.

Saban, A. ve Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yayıncılık.

Saylor, J. G., Alexander, W. M. ve Lewis, A.J. (1981). *Curriculum planning for better teacher and learning*. Holt, Rinehart ve Winston.

Sönmez, V. (2004). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Anı Yayıncılık.

Taba, H. (1962). *Curriculum development: theory and practice*. Har Court, Brace and World.

Tirpan, H. (2018). *Özel eğitim sınıflarındaki otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerde istenmeyen davranışların incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Tokgöz, Ö. (2015). *Transformation of centralized curriculum into teaching and learning processes: teachers' journey of thought curriculum into enacted one* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Trace, C.B. (2007). Information creation and the notion of membership, *Journal of Documentation*, 63(1), 142–164. https://www.researchgate.net/publication/242345149_Information_creation_and_the_notion_of_membership

Uşun, S. (2012). *Eğitimde program değerlendirme, süreçler, yaklaşımlar ve modeller*. Anı Yayıncılık.

Ünal, K., Taşkaya, S. M. ve Özdemir, S. M. (2016). Birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin yabancı dil öğretiminde kullandıkları yöntemlerin incelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 1, 26-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tujped/issue/32340/370001>

Variş, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme "teori ve teknikler"*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Yakar, A. (2016). Geleceğin eğitimi üzerine program ve tasarım modeli önerileri: “yaşamsal öğretim tasarımları” ve “yaşamsal öğretim tasarımları”. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muefd/issue/40190/478484>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods*. Sage Publications.
- Yüksel, S. (2002). Örtük program. *Eğitim ve Bilim*, 27(126), 31-37. <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5140>
- Yüksel, S. (2004). *Örtük program: eğitimde saklı uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Yüksel, İ. ve Sağlam, M. (2014). *Eğitimde program değerlendirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yüksel, D. (2019). *Özel öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların okuma yazma eğitimine anne katılımı: Bir eğitim programı taslağı* [Doktora tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Wortham, S. (1995). *Acting out the great books: A case study of how the implemented curriculum can differ from the planned curriculum*. <https://eric.ed.gov/?id=ED386451>